

หัวข้อวิจัย หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ (พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๕๒)

นักวิจัย รัตนาพร เศรษฐกุล

สนับสนุนทุนวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ช่วงเวลาที่ดำเนินการวิจัย พฤษภาคม ๒๕๕๔- ตุลาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ (พ.ศ.๒๕๔๒-๒๕๕๒) มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือในช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมแบบจารีตมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและสังคมสมัยใหม่ภายใต้ระบบการเมืองแบบรัฐชาติจนถึงปัจจุบัน โดยเริ่มจากการปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในหัวเมืองประเทศราชภาคเหนือในปี ๒๔๔๒ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญทางการเมืองที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของภาคเหนือไปพร้อมๆกัน จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายของรัฐเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน ในขณะที่วัฒนธรรมชุมชนเป็นปัจจัยที่เหนี่ยวรั้งการเปลี่ยนแปลงให้ช้าลงหรือกำหนดรูปแบบการเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยได้แบ่งงานวิจัยออกเป็นสี่บท บทที่ ๑ ว่าด้วยสภาพภูมิศาสตร์และภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่กำหนดวิถีการผลิตของชาวบ้านในภาคเหนือมาตั้งแต่อดีต บทที่ ๒ ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านในยุคที่รัฐบาลกลางได้เข้าไปแทรกแซงหลังการปฏิรูปการปกครองตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๔๒ ถึง พ.ศ.๒๕๐๔ ซึ่งเป็นปีที่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ เป็นช่วงเวลา เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านยังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก แม้ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ที่มีพ่อค้าชาวต่างประเทศเข้าไปทำธุรกิจต่างๆมากขึ้น ปัญหาการเดินทางทำให้อำนาจของรัฐยังเข้าไปไม่ถึงชุมชนหมู่บ้าน แต่กลุ่มผู้ปกครองเดิมและพ่อค่านายทุนต่างชาติได้เข้าไปยึดครองจับจองที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในชุมชนหมู่บ้าน ทำให้ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินก่อตัวขึ้นและเป็นปัญหาเรื้อรังมาตลอด ชาวบ้านยังดำรงชีพด้วยการทำไร่ทำนาและเก็บหาของป่า บทที่ ๓ เป็นการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐที่ทำให้อำนาจรัฐเข้าไปสู่ชุมชนหมู่บ้านในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๒๔ นำไปสู่การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น อำนาจรัฐและทุนจากภายนอกเข้าไปแทรกแซงระบบเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่เดียวกันปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติได้แก่ ที่ดิน แหล่งน้ำและป่าไม้มีความสำคัญและสร้างความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ ๒๕๑๐-๒๕๒๐ เกิดการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อแก้ไขปัญหาของชาวไร่ชาวนา รัฐให้ความสนใจชุมชนหมู่บ้านมากขึ้นเพื่อป้องกันการแพร่กระจายของลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ทำให้ชนบทกับเมืองติดต่อกันได้สะดวกยิ่งขึ้น การพัฒนาชนบทให้ชาวบ้านอยู่ดีกินดีเป็นนโยบายในการตอบโต้ปฏิบัติการของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยพร้อมๆ กับทำให้เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านปรับเปลี่ยนไปและเปิดชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือให้กับระบบทุนนิยมและระบบตลาด บทที่ ๔ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือที่ปรับมาเป็นระบบการผลิตเพื่อการค้าและอุตสาหกรรม ตลอดจนการขยายตัวของธุรกิจภาคบริการซึ่งทำให้ภาคเหนือปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็วในหลายๆ พื้นที่ แต่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้นำมาสู่คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน วิถีการผลิตแบบทุนนิยมทำให้เกิดปัญหากับชาวนายากจนที่ต้องสูญเสียที่ดินและกลายเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม โรงแรม และร้านอาหาร การที่ที่ดินอุดมสมบูรณ์เปลี่ยนมือไปเป็นของคนนอกชุมชนส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตทางการเกษตร ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากต้องเปลี่ยนอาชีพ เกิดความไม่แน่นอนในการดำรงชีพ ชาวบ้านหันมาพึ่งวัฒนธรรมชุมชนในการแก้ไขปัญหและป้องกันปัญหา เช่น การสร้างกลุ่มร่วมมือในชุมชน การเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็น "ของหน้าหมู่บ้าน" ของชุมชน และการฟื้นฟูเศรษฐกิจพึ่งตนเองในอดีตกลับขึ้นมาอีก

หนึ่งศตวรรษของเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือแสดงให้เห็นอำนาจของรัฐที่เข้าไปแทรกแซงชุมชนอย่างซ้ำๆ เพื่อดูดซับเอาผลประโยชน์และรายได้จากชุมชนหมู่บ้าน นำเอานโยบายเศรษฐกิจระดับชาติมาครอบงำและชักนำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนระบบการผลิตดั้งเดิมที่มีความมั่นคงและยั่งยืนมาเป็นระบบการผลิตแบบทุนนิยมที่พึ่งพาตลาดมากกว่าชุมชนหรือตนเอง เนื่องจากระบบวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็งด้วยจารีตประเพณีและระบบเครือญาติ ทำให้ชุมชนหมู่บ้านในภาคเหนือหลายแห่งยังรับมือกับปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมได้ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าระบบเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือนั้นได้ก้าวล้ำเข้าสู่ระบบทุนนิยมจนไม่อาจถอยหลังมาเป็นระบบเศรษฐกิจยังชีพได้ดังแต่ก่อน